

Fiziksel Planlama, Toplumsal Bilinç ve Ekoloji

Burcu SILAYDIN

Araş. Gör.,
ŞBP Bölümü, Dokuz Eylül
Üniversitesi

Modernizmin öngördüğü kapsam ve amaçlar bütünü içinde gelişen "geniş kapsamlı rasyonel planlama", amacını merkezinde sanayileşmenin yer aldığı ekonomik değer üretim sisteminin fiziki mekânını oluşturmaya doğru yönelmiştir. Sanayileşme ve büyük işçi gruplarının istihdam gereksiniminden doğan kentleşme sürecinde, ekolojik değerler göz ardı edilmiştir. Sonuçta bugün, doğal kaynaklar açısından geline nokta, gerçekten hem üzücü hem de korkutucudur.

Devam eden bu dönemde, kapitalizme yönelik olumsuz eleştiriler, öncelikle üretici güçlerin üretim araçlarını ellerinde bulundurmaması sonucu doğan sınıflar arasındaki ekonomik dengesizlik, iş gücünün metalaştırılması gibi sosyo-ekonomik konular üzerine yoğunlaşmıştır. Doğal alan ve kaynakların "girdi" olarak sürekli dahil edildiği bu üretim ve yapılaşma sürecine tepkiler ise 1960'ların başından itibaren ortaya çıkmış; böylelikle kapitalizmin ve endüstriyel toplum yapısının doğal alan üzerindeki hakimiyetinin doğurduğu olumsuz sonuçlara karşı ekolojik hareketler farklı platformlarda gelişmiştir.

Bunlardan biri, öncülüğünü Arne Naess'in (1973) yaptığı "derin ekoloji" görüşüdür. Naess, derin ekolojinin amacına ulaşmasının ancak yeşil toplumlarda mümkün olacağını düşünmektedir ve Derin Ekoloji hareketini destekleyenlerin "sosyal yeşiller" ile "doğal yeşilleri" biraraya getirip her iki tarafın ağırlıklarından uzak durmayı başardıklarını söylemektedir (Naess, 1990). Derin ekoloğlara göre, insanı diğer canlılardan ayrı bir

yerde koymamak ve akıldan ziyade sezgilere dayanarak hareket etmek gerekmektedir.

Naess, Derin Ekoloji Hareketi'nin aslında 1960'ların başında, Rachel Carson gibi kişilerle başladığını söylemiştir. "Rachel Carson, The Silent Spring (Sessiz İlkbahar) adlı kitabında deterjan gibi atıkların dolambaçlı yollardan içme sularına kadar karıştığını ve eninde sonunda insan sağlığına zarar verebileceğini halkın anlayabileceği nefis bir üslupla ortaya koymuş, çevre sorunlarının sadece uzmanlar arasında tartışılan bir konu olmaktan çıkıp halk düzeyine inmesine yol açmış" olan bir biyologdur, (Tont,1997).

Yine 1960'larda, Simone de Beauvoir ve Germain Greer gibi kişilerle modernist feminist hareketleri başlamış ve 1974 yılında önderliğini Françoise d'Eaubonne'un yaptığı ve Rosemary Ruether ile desteklenen "Feminist Ekoloji" Hareketi doğmuştur. Ekofeministlere göre kadın ve doğa aynı kaderi paylaşmaktadır ve ikisi de aynı hegemonya altında ezilmektedir.

Bunlardan farklı olarak ileri sürülen bir diğer hareket ise, Murray Bookchin'in öncülüğünü yaptığı "Sosyal Ekoloji"dir. Bookchin, el değmemiş doğayı ilk doğa, yapılaşmış alanı ise ikinci doğa olarak ele alır (Bookchin, 1994). Ona göre insanın doğaya tahakkümünün özünde, insanın insana olan tahakkümü yatar ve toplumsal hegemonya düzeni değişmedikçe, doğaya olan tutum da değişmez (Bookchin, 1997).

Yukarıda sayılan bu hareketler, uygulamayı sağlamaya değil, koşulları değiştirmeye yöne-

PLANLAMA
2003/1

Ekolojik
planlama,
modernist
planlamanın
doğal alanı
kültürel alana
dönüştürme
-mekân
oluşturma-
anlayışının
karşısındadır.

liktir ve tabii ki bu doğru bir tavrıdır. Çünkü, pratikte sonuçlar elde etmek için önce teorinin oluşturulması gerekmektedir. Teori neyi amaçladıysa, uygulamaya konulduğunda o amaca ulaşılır. Uygulama basamaklarını oluşturmamış olan fikirler, elbette değersiz değildirlir. Herşeyden önce bu bir süreç gerektirir ya da belli koşullarda uygulamaya yansıtılamayan bir fikir, koşullar değişince bu olanağı bulur.

Öte yandan, dünyanın köklü değişimleri bekleyecek zamanı olmadığı bilincini taşıyan bir kişi ve ekolojik döngülerin sürekliliğini sağlama konusunda önemli bir role sahip olan planlama disiplininin bir üyesi olarak, konuya uygulamada yapılması gerekenlerden başlamak istemek doğru bir tutumdur ve "ekolojik planlama"nın önemi de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal Ekolojik Bilinç ve Planlama

Ekolojik planlama, modernist planlamanın doğal alanı kültürel alana dönüştürme -mekân oluşturma- anlayışının karşısındadır. Daha açık bir ifadeyle, ekolojik planlama, doğal döngülerin sürdürülebilirliğini sağlama amacı güden, doğadan yana bir niteliğe sahiptir. Bu nitelik, farklı planlama ölçeklerine ve yerel özelliklere göre değişen yapılaşma kriterlerinin ekolojik planlama bütününde belirlenmiş olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, farklı ölçeklere göre yapılaşma kriterleri şu şekilde saptanmaktadır:

ÖLÇEKLER	KRİTERLER
Yerleşim Ölçeği	Yerleşimi
	Yapı yoğunluğu
	Yönlendirme
Yapı Adası Ölçeği	İnsan ölçeği
	Yapı nizamları
Yapı Ölçeği	İnsan ölçeği
	Bina yönlendirmesi
	Yapı malzemesi seçimi
	Cephe düzenlemeleri
	Yapı formu

Tabloda belirtilen kriterler bağlamında ekolojik planlamayı sağlayacak kararların alınması, şehir planıcısının -ve yapı ölçeğinde mimarın- bireysel ekolojik bilinç düzeyine ve duyarlılığına bağlı olmakla birlikte bu bağlılık bir yeterlilik durumuna işaret etmemektedir. Daha açık bir ifadeyle,

nasıl modernist planlama, tüm yasal, örgütsel ve toplumsal yapı içinde şekilleniyor ve bu bütünü bir parçası ve işlerlik aracı olarak destekleniyorsa, aynı şekilde ekolojik planlamayı da mekân oluşturmada etkin kılacak destek güçlerinin varolması gerekmektedir. Bu destek güçlerinin en önemlisini ise belki direk bireylerden başlamak üzere, toplumun bizzat kendisi oluşturmaktadır. Burada vurgulanmak istenen kısaca, ekolojik planlamanın gerçekleşmesi için temel teşkil edecek tüm yasal ve yönetsel düzenlemelerin yeniden tanımlanmasını sağlayacak şekilde talep baskısını yaratacak olan toplumsal ekolojik bilincin gerekliliğidir.

Bir kişinin herhangi bir konuda bilinçli olma durumu iki şekilde gerçekleşebilir. İki toplumsallaşma sürecinde bilinç dışı olarak bireye maledilen toplumsal bilince karşın, bireysel çabalarla geliştirilen kişisel bilinç, ikincisi ise yine toplumsallaşma sürecinde kültürel yapıya uyumlu gelişen toplumsal bilinç. Doğa-ekoloji konuları üzerinde kişisel bilincin gelişmesi, bireysel uğraş- duyarlılık sonucu oluşur. Bu olumlu bir durum olmakla birlikte, büyük kitleleri temsil etmemektedir. Öte yandan, toplumun geri kalan çoğunluğu, ne ekolojik bilince sahip olmalarına yardımcı olacak eğitim sürecine sahiptir ne de modernizmin endüstriyel toplum yapısı bu bilincin geliştirilmesine izin vermektedir (zaten eğitimi ve diğer üst yapı kurumlarını yönlendiren de modernizmdir). Bir toplumda ekolojik bilince kişisel çabalarla sahip olanlar, toplumun çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kişilerin de büyük çoğunluğunu ekoloji bilimiyle ilgilenenler (özellikle akademisyenler) oluşturmaktadır.

Modernizmin toplumsal düzeni, araçsal akıl yoluyla (kurumları da bu yönde düzenleyerek) özellikle kentli topluma "modern bilinci" yüklerken, ekolojik bilinci saf dışı bırakmaktadır. Bu süreçte, hem toplumun görece edilgen ama tüketerek kapitalizmin çarkının dönmesinde rol alan büyük çoğunluğu, hem de şehir planlama, mimarlık gibi daha etkin disiplinlerde görev alan kesimi modernist bilinçle yüklenmektedir. Öte yandan, modernizme alternatifmiş gibi ortaya çıkan, toplumsal yumuşatma politikası güden ve özünde modernizmin sürekliliğini amaçlayan "postmodernite" de bu nitelikleriyle doğaya farklı bir bakış açısı geliştirmemektedir.

Bu noktada modernizm bütününde konunun farkında olunmadığı düşünülemez. Nitekim, planlama literatürüne en etkin biçimde katılan, "Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)" raporu ile gündeme gelen "sürdürülebilirlik" kavramı, batı koridorundan gelen bir farkındalık habercisidir. Sürdürülebilir kalkınma, adından da anlaşılacağı gibi, kalkınmanın sürekliliğini sağlamak üzere doğayı korumak ve kaynakları gelecek kuşakları da düşünerek bugün kullanmak anlamına gelmektedir ki bir çok platformda da tartışıldığı gibi doğal kaynakların korunumu sorumluluğunu özellikle geliştirmekte olan ülkelere bırakmaktadır. Sürdürülebilirlikte doğal kaynaklara halâ "meta" olarak bakılmaya devam edilmektedir. Bu bağlamda plancılar sürdürülebilir kalkınma paradigmasını fiziksel planlama aşamalarına dahil ediyor ve bu yönde bir duyarlılık gösteriyor olsa bile, bu yaklaşım paradigmanın özü itibarıyla ne plancıların ekoloji bilinci ile davrandığı ne de ekolojik planlamanın gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, eski Anadolu yerleşmelerinin doğa ile uyumlu bir şekilde yapılaşmış örnekler sergilemeleri, o günün yaşayanlarının belli bir ekolojik bilinç ile hareket etmiş olduklarını doğrular niteliktedir. Bu noktada, eski Anadolu yerleşmeleri ile günümüz kentlerinin yapılaşma anlayışlarını belirleyen sosyo-ekonomik koşullar arasında büyük farklılıklar bulunduğu gözardı

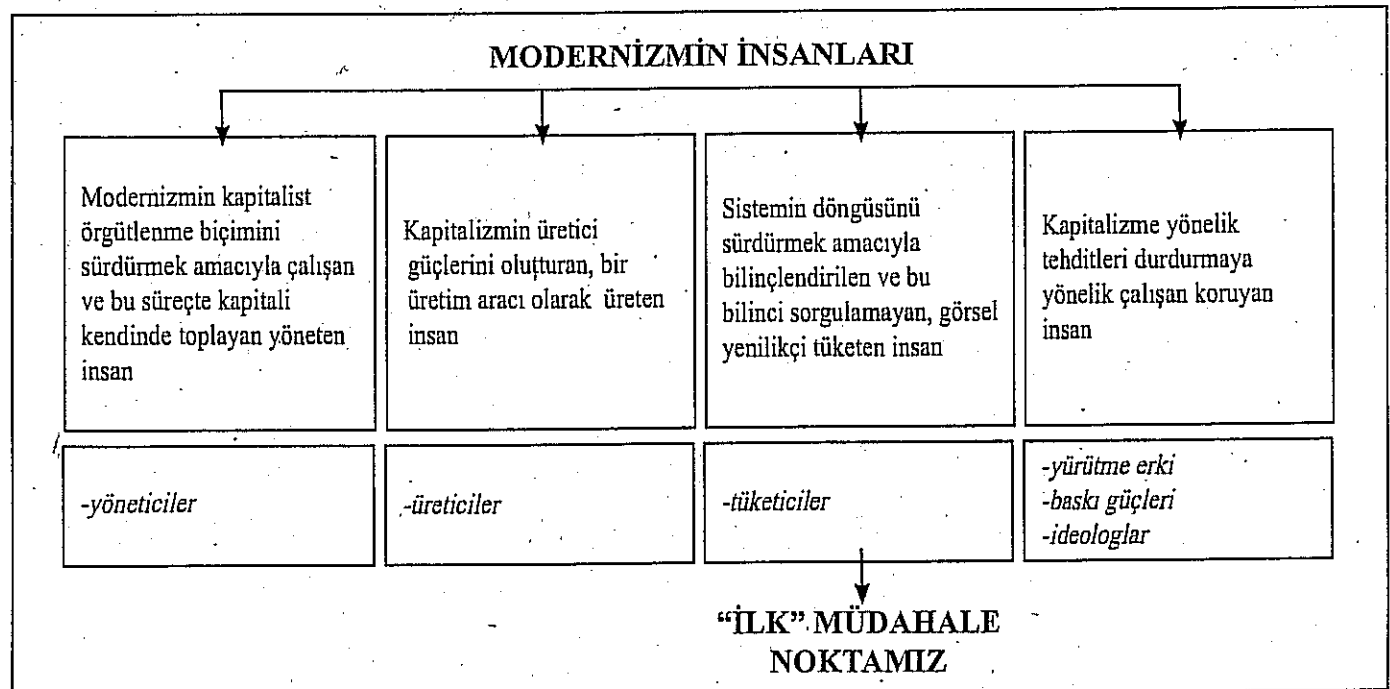
edildiği düşünülmemelidir. Ancak burada vurgulanmak istenen, bugün fiziksel planlama, bu konuda eğitilmiş uzmanlar yani şehir plancıları tarafından gerçekleştiriliyor olmasına rağmen geçmişten günümüze duyarlılığın ve paralelinde yapılaşma bilincinin doğayla uyum özelliğinin kaybedilmiş olduğudur.

İnsanların "doğa bilincini" ya da "ekolojik bilinci" kaybetmelerine neden olan en önemli değişim, ekonomik kazanç elde etme uğraşlarında meydana gelen değişimdir. Sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişimin (değişim derken, sektörel anlamda önceliklerin yer değiştirmesi anlaşılmalıdır) gerektirdiği mekânsal oluşum biçimi eski yerleşmelerden farklı bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda geçmiş ile günümüz arasında olduğu gibi bir önemli fark da kırsal doku ile kentsel doku arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda kırsal doku içinde gelişen yerleşmeler ile kentsel yerleşmeler arasında göz ardı edilemeyecek bir gerçek, kentsel gelişimin, kırsal yapılaşmadan çok farklı sosyo-ekonomik ilişkileri bünyesinde barındırdığı ve bu doğrultuda mekân biçimlendirdiğidir.

Bu gerçekler ve günümüz kentlerinin yapılaşma biçimlerinin doğal alan ve döngüler açısından birincil önemde tehlike teşkil ettiği ve nüfusun büyük çoğunluğunun kentlerde istihdam ettiği gözönünde bulundurulduğunda, yukarıda belirtilen "toplumsal ekolojik bilinç" in bireylere kazandırılması amacının öncelikli hedef kitlesini

İnsan zihinsel-toplumsal bir varlık olduğu bilincine sahip olmakla birlikte, fiziksel-doğal bir varlık olduğu bilincine sahip değildir.

MODERNİZMİN İNSANLARI

Bugün toplumsal yapının eriştiği uygarlık/ gelişmişlik düzeyi ve gelecekte bunun korunabilmesi fiziksel-doğal bir varlık olma niteliğimizin sürdürülebilmesine bağlıdır.

PLANLAMA
2003/1

kentlilerin oluşturması gerektiği düşünülmektedir. Ancak "kentli" kavramı da içinde bir çok aktörün rol aldığı bir bütünü temsil etmektedir ve amaç bütününde görelî soyut bir niteliğe sahiptir. O zaman tüm bu süreçte, doğa-ekoloji bilinci kazandırma amacı ve önerileri, öncelikle kentli toplumun hangi kesimine yönelik olarak geliştirilecektir?

Modernizmin insanları arasındaki ilişki (Bkz. Şema), tüketen insana doğru yönelen tek taraflı baskı yaratma niteliğindedir. Daha çok, daha hızlı ve çeşitli üreterek, ürünü pazarlamanın yollarını arayarak, eskimeyen "moda" ile eskiterek, bu bağlamda medyayı işlevsel kılarak insanları tüketmeye yöneltmeleri anılan (gizli) baskının nedenlerini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda, ilk müdahale noktası "tüketiciler" olarak belirlenmektedir ki bu seçimin iki önemli gerekçesi bulunmaktadır:

- Dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar,
- Kapitalizm içinde edindikleri rol, değişime açık/edilgen bir nitelik taşımaktadır.

Toplumsal ekolojik bilincin kazandırılması, bizi aynı zamanda ekolojik benliğin oluşturulması sonucuna götürecektir. "...Kendimize yöneltilen sen kimsin? sorusunu genellikle, erkeğim, kadını, Hıristiyanım, marangozum, anneyim ya da Amerikalıyım diye yanıtlarız...Demek ki çoğumuz toplumsal bir benliğimiz, toplumsal bir kimliğimiz olduğunu düşünüyor ve 'işimizden, cinsiyetimizden, dinimizden söz ediyoruz' (Devall'den aktaran Tamkoç, 1994). Burada Devall'in vurgulamak istediği, toplumsal benliğe sahip olduğumuz, ancak ekolojik benliğe sahip olmadığımızdır (Devall'e dayanarak, Tamkoç, 1994). Oysa ki insan, bir yandan doğanın bir parçası olarak fiziksel-doğal, öte yandan zihinsel-toplumsal bir varlıktır. İnsan zihinsel-toplumsal bir varlık olduğu bilincine sahip olmakla birlikte, fiziksel-doğal bir varlık olduğu bilincine sahip değildir. Gerçekte, zihinsel-toplumsal bir varlık olabilmenin ön koşulu, fiziksel-doğal bir varlık olmaktır. Bugün toplumsal yapının eriştiği uygarlık/ gelişmişlik düzeyi ve gelecekte bunun korunabilmesi fiziksel-doğal bir varlık olma niteliğimizin sürdürülebilmesine bağlıdır.

Genelde toplum oluşturan "tüketici bireylerin", özde şehir planlamanın aktörü olarak "şehir plancıları"nın amaçlanan bilinç düzeyine erişmeleri, ancak bu gerçekleri içselleştirmeleriyle mümkün olabilecektir ki bu aşamada önemli toplumsal kazanımlar sağlanmasına yardımcı olacak bir kurum olarak sanat karşımıza çıkmaktadır.

Sanatsal açıdan doğa, ekoloji konularına gösterilen duyarlılık, doğa sevgisi, dünyada batı ve doğuda farklı biçimlerde. Batıda Jean Jacques Rousseau'nun önderliğini yaptığı Romantizm akımı-ile doğal alana bir çok alanda pencere açılmıştır. O döneme kadar, sanatta, edebiyatta çok sık işlenmeyen ya da bir resimde arka fon olmaktan öteye gidemeyen doğa ögesi, Romantizm ile birlikte bu durumdan kurtulmaya başlamıştır. Sanatta doğa tutkusu Avrupa'da 18.-19. yüzyıllarda yeni yeni başlarken, o zamandan çok daha önce uzak doğu ülkelerinde edebiyat ve sanatta doğal öğeler sıklıkla işleniyordu (Tont, 1997). Edebiyatta, sanatta doğa ögesinin işlenmesinin ekolojik bilinç ile ne gibi bir ilgisi olduğu sorusu akla gelebilir. Direk olarak etkili olmasa bile, dolaylı olarak doğa sevgisinin işlenmesi, doğa sevgisinin yayılması için önemlidir. Doğa sevgisi, bireysel çabalarla ekolojik bilinç geliştirilmesine teşvik edici bir unsur oluşturabilir.

Sonuçta tüketici bireylere ve şehir plancılarına kazandırılacak ekolojik bilincin temellerini neyin oluşturması gerektiği sorusu gündeme gelmektedir. Yanıtı:

İnsan enerjiden oluşan bir canlıdır,

Bir enerji sistemi olan evrenin bir parçasıdır,

Evrensel değerler içinde "yaşamın" olduğu varsayılan "canlı", içinde enerji olan maddesel bir yapıdır,

İnsan, "evren-güneş sistemi -dünya"nın çevresini oluşturduğu, tek başına varolamayan bir varlıktır, (Göksu, 1996).

Sonuç

Bu temellere dayanarak toplumsal bir ekolojik bilinç oluşturma amacı kapsamlı ve yoğun çaba gerektirici süreçleri içermektedir. Günümüzde bunu sağlamaya yönelik en geçerli yol ise, duyarlı-İlgili sivil toplum kuruluşları ya da örgütler tarafından yürütülen ve giderek daha da geliştirilmesi gereken sosyal hareketler ve

erinin",
'şehir
eriş-
eriyle
i top-
lacak
dır.
erilen
ğuda
usse-
ni-ile
tır. O
şlen-
teye
te bu
doğa
yeni
doğu
sık-
natta
le ne
direk
loğa
ması
larla
i bir

bu-
nlar
üzerinden halkı bilinçlendirme çalışmalarıdır. Bu noktada, bilinçlendirme çalışmalarının neler üzerinde yoğunlaşacağı konusu önem kazanmaktadır.

Aslında ekolojik planlama kapsamında üzerinde yoğunlaşılması gereken bir çok öbek mevcuttur. Bununla birlikte, hedef kitleyi toplumun ne ekoloji ne de planlama eğitimi almış olan büyük çoğunluğu oluşturduğu için, hedef bireylerin kendi deneyimleri sonucu onay verebilecekleri alanlardan hareket etmek gerekmektedir. Bu nedenle, toplumsal ekolojik bilinç oluşturabilmek amacıyla, ilk aşama olarak bireylerin bizzat kendi yaşamlarında konfor olanaklarını sağlayabilen bir alan seçilmelidir.

Öte yandan, gelecek için kurgulanan ekolojik benliğe sahip bir topluma ancak bugünden başlayarak atılan adımlarla ulaşılabilecektir. Bu nedenle, ekolojik planlamanın uygulanabilmesi için gerekli yasal ve yönetsel alt yapının tanımlanmasına destek verecek toplumsal ekolojik bilinç oluşturabilmek için, öncelikle hali hazırdaki yasal ve yönetsel düzenlemeler içinde işlerlik kazandırabilecek bir alan belirlenmelidir.

Yukarıda sıralanan gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda, her ikisine de yanıt veren ve ekolojik planlama bağlamında sağladığı enerji kazanımı nedeniyle doğal alanların ve ekolojik döngülerin korunması açısından da önemli bir yapılaşma kriteri olan "kentsel yönelme", bilinçlendirme çalışmalarının ilk alanı olarak belirlenmektedir.

Öyle ki, İmar Yönetmeliği incelendiğinde kentsel yönelme için engel teşkil edebilecek bir madde

bulunmamaktadır; bu nedenle uygun yönelme planının kendi karar sürecine bağlı olarak gerçekleştirileceği yol ve yapı adası düzenlemeleriyle sağlanabilecektir. Buna ek olarak, bireyler de kendi yaşam mekânlarında uygun yönelmenin sağladığı konfordan faydalanma olanağı bulabileceklerdir.

Böylelikle, ilk olarak "kentsel yönelme" üzerine odaklanan bilinçlendirme çalışmaları ile oluşmaya başlayan "toplumsal ekolojik bilinç ve benlik", geleceğin ekolojik bilinçli toplumuna bir temel oluşturacak ve bu durum ilerleyen süreçte yaşanacak bilinç sıçramaları ile ekolojik planlamayı mevcut planlama yaklaşımı haline getirecek yasal ve yönetsel zeminin hazırlanmasını sağlayan toplumsal altyapıyı oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Boockhin, M. (1994) *Özgürlüğün Ekolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (1996) *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Devall, B. (1994), "Ekolojik Benliğimiz", G. Tamkoç (der.), *Derin Ekoloji içinde*, İzmir: Ege Yayınları.

Göksu, Ç. (1996) *Güneş Bilinci*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Naess, A. (1990) "Derin Ekolojinin Temelleri", G. Tamkoç (der.), *Derin Ekoloji içinde*, İzmir: Ege Yayınları.

Tont, S. (1997) *Sulak Bir Gezegendeki Öyküler*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara: Nuro Yayınları.